Крокви над табором

"Ой, видно село,

Широке село

Під горою"

1

Колись воно звалося Старою Іванівкою… Іменно "колись звалося" і "Старою Іванівкою". Тепер же від тої Старої Іванівки (до речі, великої) залишилося тільки шість дворів, шість двориків.

Спритний читач відразу подумає, що тут не інакше, як сталася катастрофа, ще й велика катастрофа, коли отаке, віками нерушиме село і отак ніби крізь землю провалилося. А хіба не катастрофа?

Сто літ була Іванівка – і немає Іванівки. І це тої самої Іванівки, що я її колись знав і що в нім було біля трьохсот дворів.

— Збереглася тільки назва, як анахронізм, і то тільки через те, що людям не до тонкощів. Що ніколи намочити ганчірку і стерти ту назву з вивіски сільради. Та й сільрада теж доживає свого віку, бо смішно буде їй урядувати над шістьма двориками. Її сократять.

— Ось подивитесь, — посміхається Гриша.

Гриша, це мій випадковий подорожній – тракторист з МТС . Ішов він своєю дорогою, а я своєю і за містом на полотні новозбудованої залізниці наші шляхи збіглися. А тому, очевидно, що ми були обидва в спортсменках, то вже ніби родичі дуже легко й скоро познайомилися.

Зразу здався він мені за городського – індустріального: синя спортсменка, муринська шкіра і сорочка з краваткою, повішена через руку, в руці валізка. Крім цього — добірна українська мова з явно газетною осугою. Городський.

Але, коли закурили та погомоніли — виявилося, що це селюк, справжнісінький селюк з діда-прадіда, ще й тепер селюк. Перепрошаю, тепер не селюк, а колгоспівець, ще й кваліфікований тракторист.

Ось так ми з Гришею стали попутниками. І чешемо ми новою залізницею — "дерев’яним кондуктором", або — як ще кажуть — "по шпалах".

Чи треба говорити, як мене здивував цей Гриша своєю серйозною інформацією про Іванівку, ось про ту саму стару Іванівку, що ще чотири роки тому стояла як мур всіма трьома сотнями дворів, переснована тинами та глицями, і що чотири роки не бачивши, я націлився до неї зараз, на батьківщину мого товариша, небіжчика.

— Як же це? То це, виходить, я до Іванівки марно йду?

— А марно, — згоджується Гриша.

— То може вернутися?

— Ні, вже пізно вертатися.

— А як же ж з тими трьома сотнями недиференційованих дворів з усім дрібновласницьким гамузом?

— Ось побачите, — відповідає Гриша таємничо-коротко і навіть байдужо. Ба, він десь заклопотаний чимось іншим, більшим і серйознішим, аніж якась там Іванівка. Авторитетно попихкуючи цигаркою, іде він збоку і, примружуючи око, думає щось і дивиться туди,

де аж ген попереду на самому кінці двох блискучих сталевих вужів голубіє кряж, заступивши дорогу; себто туди, де "залишилося лише шість двориків". Там гойдається марево від спеки.

Сурйозний хлопець.

Він знає вже, що я кілька років тут не був і йому охота тепер мене подрочити.

А подрочити, виходить, є чим. Скільки подій, скільки змін сталося.

Ось, наприклад, залізниця.

Перше, що я зробив, вийшовши за місто, так це протер очі здивовано. Чотири роки тому тут був древній, дощем і вітрами розсунутий горбок, за декорований бур’яном і геть зрівняний, а тепер тут високий насип простягся аж ген білим вужем, а по ньому побігли в далечінь дві новенькі блискучі рейки. Бачив я, звичайно, і не такі залізниці, але тут це чомусь особливо вражає. По насипу чахкає паротяг, — забирає будівельний матеріал, що обабіч насипу лежить величезними стосами. Це столітня сосна з Литовського бору (з отого самого, що під славнозвісним ідилічним Климентовим і та сама сосна, що так ідилічно шуміла всім дачникам і тубільним мисливцям) і їде це вона десь на Дніпрельстан, на Тракторобуд , в Донбас, щоб там стати одночасно і підпорою і невід’ємною часткою велетенського соціалістичного будівництва.

Я не втримався, щоб за давньою звичкою не покататися з півкілометра зайцем (Гриша підтримує компанію залюбки) і не погомоніти з знайомим машиністом на злобу дня і чи скоро ходитиме поїзд наскрізь — до Гадячого й до самісінького моря.

"Хтозна. Мав уже давно б ходити; та якісь там ускладнення і справа затяглася. Роботу відкладено".

Яка шкода. Це б ми з Гришею не лічили шпали, а за якихось там 20—30 копійок сиділи б уже в Іванівці…то пак, на тім місці, де була колись Стара Іванівка.

Гришу це ніби мало й турбує. Він упевнено скинув ботинки, почепив їх на паличку через плече і, цибаючи, ніби поштовий, розповідає мені захоплено про свою МТС. Про те, скільки вони землі засіяли, крім своєї, усім навколишнім колгоспам, про нові форми організації праці і про перспективи. Про ті чудесні (але не химерні, а реальні) перспективи, коли запрацює Тракторобуд і земля наша густо зарясніє колонами сталевих коней…Ей-бо, коли б Гриша не орудував так вправно цифрами, цілими колонами цифр, я б його обов’язково залічив до категорії романтиків, українських романтиків, але…Хоч поки що я й бачив (і Гриша цього не заперечував) в даній місцевості тільки коней і коней, але Гриша орудує цифрами, до того ж ще працює на районній МТС і це звучить солідно. Це вже не романтика, це прикладна математика, це значить, що село міцніє, надто ж молоде колгоспне село, і що часи безпредметної романтики давно відійшли. Воно знає, куди йде, куди завертає.

***

Виявилося, що хоч Гриша й з МТС і хоч "Старої Іванівки (як ніякої Іванівки) немає", але до того місця треба не тільки мені — треба й йому.

Мені треба всього тільки взнати за родину колишнього мого товариша – тепер небіжчика, — подивимось, як живуть його діти, якщо вони там. Це мета моєї подорожі. Ну, і глянути на ті місця.

Колись там жив (ще в тій трущобі — в тій старій Іванівці) мій товариш — учитель. Це отой самий, що сказав, у хвилинному розпачі:

"Село, село! І хто тебе придумав?!?"

Сам простий селянин, завідував він там школою, керував лікнепом і працював на іншій громадській роботі. А вільним часом грали ми з ним у шахи, поодрізавши ґудзики, де тільки можна було поодрізати (бо справжні шахи діти розіграли десь безвісти) і дискутували на тему "Кампанелла чи Маркс, Шевченко чи Бехер?" . І завжди виходило так:

Поки я доводив йому питому вагу всесвітніх утопістів в історії соціалізму, обов’язково давав мені мата, при чому завжди говорив повчально: "Маркс!".

Зате з Шевченком і Бехером виходило навпаки.

Практично він був марксист-більшовик. Та й ще не про це я, а головно хотів про те, що в тій трущобі, в тій старій Іванівці жив і працював мій товариш-учитель; вів боротьбу з тою Іванівкою, уперто розкопуючи ту мишачу нору. Іноді він навіть писав вірші, і навіть десь друкувався (це вже данина Шевченкові).

І от…Тут я хочу навести уривок з передової, центрального органу партії.

"Комуніст" № 262 (2948) 14.XI.1929 р."

"…3 листопада, в селі Стара Іванівка Охтирського району забито пострілом через вікно вчителя тов. Задорожнього Івана Наумовича.

Останній — син незаможника, ставши вчителем, усю свою снагу віддавав громадській роботі, поєднуючи кожен свій крок учителя з виконанням громадських обов’язків. Він був активний борець за визволення сільської бідноти з куркульських лабетів, од вікової темряви, неуцтва.

Він свою освітню роботу, як ліквідатор неписьменності, поєднував із глибокою пропагандою ідеї колективізації.

І в цей останній вечір громадського діяча — вчителя, він вів групу лікнепу.

Постріл куркульський заскочив його тоді, коли він із своєю групою з 35 незаможників вичитував: "Зоремо лани трактор"...

(Передова: "Сільська інтелігенція на полі класового бою")

Звістка ця застала мене за кількасот кілометрів від Старої Іванівки.

Одночасно з цим я, бувши в далекому місті, відібрав особистого листа, де говорилося, що:

"...Мокрого осіннього дня надвечір його поховали. Щось якраз напередодні Жовтневих свят..." і т. ін. Лист коротенький, але виразний. Над усе ж запав мені в пам’ять один маленький, зовсім ніби незначний деталь з цього провінційного жалібного ритуалу:

"...Бракувало молотка і Ш. забив труну руків’ям від нагана". Здається, нічого особливого, маленька приписка вкінці. Але приписка для мене ця була промовиста. Себто — точнісінько так, як поховав багатьох своїх друзів, як на фронті десь...

Атож — на фронті класового бою.

Земля тобі пером, друже Йване.

Не, і йду я оце тепер подивитися, як живе його родина, як живуть діти. Щось у нього їх було четверо, чи що. Отак.

Гриша, що слухав мовчки моє оповідання, коли я скінчив, спокійно — а справді з зле прихованим хвилюванням промовив:

— Ну, так от. Родина його жива і родина та велика, щоб не сказати величезна. Розумієш: Себто, я хочу сказати, що невдовзі після його смерті від старої Іванівкий сліду не лишилося, — ґиґнула. Натомість народився суцільний колгосп ім. І. Н. Задорожнього.

Розумієш?

Оце і я туди. Там у мене нагальна справа…

***

Переїхати через річку й дістатися до колишнього села можна було б і мовчки, не гаявши часу й уваги, коли же всілякі дрібниці не привертали уваги.

Як для кого дрібниці ті може й не значні, в іншому місці може зовсім звичайні, але для мене і тут — увага сама за них зачіпається.

Рівненьке новенька полотно залізниці, перетявши луки, підкочується до переправи — до здивованої Ворскли. Таки справді здивованої і на себе не схожої в цьому місці. Там, де на плескатому березі колись лише рябіли лірично мушлі, та не менш лірично кумкали жаби, тепер на високому насипу блискотять рейки. Обабіч — стоси шпал. Берег високо оправлений в камінь і загнутий підковою круг насипу, що, як велетенський вуж з бетоновою головою — биком, ліг аж у воду. Далі, міцно упершись у дно, стоїть ще чотири таких бики. Важких і дебелих.

На крайньому сидить зозуля й кує…ще ж і як завзято кує.

"Змичка з урбанізацією" — сказав би десь глибокодумний столичний поет.

Гриша, сміючись, загадує зозулі, скільки віку стояти тому бикові. А я з радісним хвилюванням (це в мені заговорив місцевий патріотизм)

озираюся і дивлюсь вподовж полотна на несподіваний тут, строгий, віднині організований ландшафт. Ще вчора тут клекотіла робота. По обидва боки високого насипу стоси заліза, шпал і іншого будівельного матеріалу. Низка будівель: казарми для робітників, контора тощо. Ліворуч — під'їзна колія. Все на місці, в строгім порядку.

Лише вчора тут покинули працю з тим, щоб завтра продовжувати далі, перетворюючи остаточно й безповортно цей, колись сонний краєвид, розбуджуючи його до життя і з'єднаючи з цілим світом.

Маленький шматочок — а це ж образ цілої країни. Там, де були саги й непролазні хащі очеретів, де була сонна болотяна ідилія, там сталь і бетон, прийшовши як завойовники, порушили це болотяне царство, лягли як грань між хаотичним минулим і чітким організованим прийдешнім.

Уже не рипітимуть тут на піску драбинчасті хури, а ляскотітимуть буфери і стукатимуть на стиках рейок колеса швидких поїздів, доганяючи найпередовіші країни світу своїм сміливим і першим в історії маршрутом: Стара Іванівка — Соціалізм.

І тут із напівсередньовічної "дрімотної" Азії, поклавши Турксиб…

На Турксиб мене не пустив Гриша, нагло втрутившись. Поки я блукав отак очима й думками понад колією і заблукав аж геть у невідоме, Гриша викликав конкретну людину з того боку, десь із лугу.

До речі, йому набридло лічити, він уже був позагинував усі пальці, а зозуля, як навмисне, все кувала. Припало їй десь до серця сидіти на такій велетенській підпорі й розважатись проти вечірнього сонця. Кінець-кінцем, скандально за глитнулася й урвала.

З очеретів виплив човен.

Точнісінько так, як і колись. Тільки колись тут виїздив дідусь, флегматично поблискуючи веслами, на нетерплячий свист невідомого пасажира, а чи то на традиційне опере точне: "Подай перевозу".

Опереточний малоросійський дідусь (не український, а таки "малоросійський", староіванівський, ще й з люлькою в зубах) причалював, відпочивав, виливав воду з своєї посудини, а тоді вже не кваплячись перевозив нас на той бік. Це колись. Тепер ми будемо переїздити залізобетонним мостом.

Ну, а тим часом переїдемо так ще раз і перевезе нас востаннє цей хлопець, що жваво підігнав до берега і вискочив, притримуючи човна.

— Скільки ж ти береш? — запитав я підлітка, як уже їхали, знаючи, що біля Охтирки човнярі, користаючись із того, що по весні через Ворсклу там немає не тільки залізобетонного моста, а навіть будь-якої греблі, деруть з перехожих сім шкір за перевіз.

— Гривеник, — була офіціальна відповідь.

— Ого. А чого ж так мало, — не міг не здивуватись я щиро, з такої мізерної, менш ніж трамвайної ціни.

— Так постановило правління.

— Хто?

— Та правління ж, — повторив хлопець байдуже, так ніби це давно й загальновідома річ для кожного, що то за правління.

— Що ж то в вас, питаю, — пароплавна компанія, чи як (згадав бо, що такі компанії були біля тої ж таки Охтирки, але знову ж таки зорганізувались вони для того, щоб встановляти дракон ячу ціну і не збивати її один одному)?

— Колгосп, — зруйнував хлопець мою гіпотезу одним круглим словом. І додав замість пояснення:

— П’ятак з колгоспівців, гривеник з інших.

Он як. Виходить, що ми вже на колгоспівській території і Ворскло – це тепер виключно колгоспівська монополія з усіма "кораблями".

— А де ж ти гроші діваєш? – поцікавився Гриша. Замість відповіді хлопець показав чекову книжку.

— Ну да. Але ж ти міг би й не записувати, — вів Гриша своєї, недбало попихкуючи цигаркою в синє небо. — Та ти, мабуть, і писати не вмієш, еге-е…

Хлопець, видно, розсердився й змірив Гришу пильним поглядом від цигарки аж до голих п’ят включно. Потім чвіркнув у воду і гордо відрізав Гриші зразу на всі підступи:

— Я колгоспівець.

А вже аж по хвилині красномовної мовчанки (а що, мовляв, з’їв?) додав:

— А за це мені пишуться трудодні. Чим більше я здам гривеників, тим краще для мене, о.

— Понятно…

Та Гриша даремно турбувався про гроші.

На березі, куди хвацько причалював, пропливши через лабіринт вуличок в очеретах, наш молодий боцман, був ще один, але вже літній

його колега. Тут же при березі стояли ще човни і було чоловіка 8 пасажирів. Відібравши у п’ятьох квитанції (це колгоспів ці, як мені пояснили потім, а квитанції їм видають у конторі колгоспу замість грошей, спеціально на переїзд), а на інших, виписавши чеки й забравши гривеники, старший забрав п’ятьох і відчалив. Решту звелів забрати молодому.

— Одначе, тут жвавий рух, — не то в жарт, не то серйозно констатував Гриша, даючи на кладці дорогу новим пасажирам, що поспішали до пристані. — Це все в город, мабуть.

— У город, — охоче згодився котрийсь, маневруючи мимо.

Вечоріло.

З купальні по насипу йшла юрба літніх жінок і затинали вони пісень, затинали як дружки по-дівоцькому. Що це вони, підгуляли десь, чи що.

— Яке сьогодні свято? — питаю в Гриші.

— Ніякого.

Диви. Як же це так, що й свята ніякого і літні жінки (селянки!) покинули десь печене й варене і свою індивідуальну замкнутість, зібрались отакою юрбою і, ходивши купатись, ідуть і вигукують пісень буденного дня?

Признатись, не те, щоб за останній час, а за ввесь свій вік (крім хіба на базарі чи в церкві) я ніколи не бачив, щоб тверезі жінки матері, вкінець засмикані і прип’яті до хати та збирались отакою юрбою та отакої загонистої співали, ще й голосисто виводили, щоб котилися луни лугом.

— Що це ви, — питаю, — дівуєте, чи жените кого, чи як?

— Еге ж, — озивається котрась зубата. — Женимо. А хіба приспічило? Галько! А біжи-но мерщій сюди, дивись який городській. Та почекайте ж, мо’ й оженимо. Хоч одну, а з гурту виберемо.

— Це колгоспівці, — пояснив Гриша. – Дивуєшся? Ото ж бо. Я серед них родився й живу, а й то дивуюсь і не впізнаю. Не той народ. Це вони скінчили роботу і — гайда на річку. Щодня так…

Ось ми вже й біля цілі. Просто перед очима виринуло й розтяглося попід горою селище. Назвати його Старою Іванівкою у мене вже не вистачає мужності, а інакше — я ж бо не знаю, що там справді є. Хай буде поки що селище.

Але й то вже не колишнє, а навіть здаля відмінне селище.

У зелені тополь на колишній церкві (а церква це ж пуп) маячить прапор. Над шляхом хлопці тешуть і вкопують нові телефонні стовпи. Тягнуть дріт.

— Що це, електрифікація чи телефон?

Ні, це поки що телефон. Але незабаром буде й електрифікація, — пояснює присадкуватий чолов’яга з текою. Керівник, видно. Засмалений і запилений, він сідає поруч на допіру обтесаний стовп, закурює і, відповідаючи на запитання, діловим тоном розповідає про те, про що йому найбільше болить: про телефон, про електрифікацію…

Ось так ми відпочиваємо деякий час, гомонимо. Це на вигоні, перед самісіньким входом у село…

Хлопці закопують стовпи і тягнуть дріт.

А з насипу котиться безжурна дівоцька пісня. То йдуть матері, за кількасот літ уперше розкріпачені справді, випроставши спину і

зідхнувши на повні груди, — то край мій співочий! Що був уже розгубив усі пісні і забув усі мотиви, крім печальних! Став на ввесь зріст і затинає юнацької, — радісно переживає весну відродження.

2. ТАМ ДЕ БУЛА СТАРА ІВАНІВКА

Білими сонячними трикутниками маячать крокви…

Насамперед мушу внести поправочку в Гришину й свою помилку. Не 300, а рівно 266 і не 6, а 13. Зробивши математичну маніпуляцію з відніманням, матимемо 253 й 13. От. Тут таки сталася катастрофа, сталася друга революція.

13 — це Стара Іванівка (смішно), але її немає, її не видно серед 253. А завтра її не буде зовсім, натомість буде 263, а три коли загубляться, то тільки через те, що їм не по дорозі, що попливши проти води, потонуть, як потонули й інші, що йшли проти, куркулями бувши.

Хто не з нами, той проти нас.

І ось ці 253 (двори, себто) розтяглися попід горою і хоч вони оддалік зовні мало чим різняться від Старої Іванівки, і хоч вони ще й досі ніби розпорошені, роз’єднані тинами і глицями, але то зовні, насправді ж віднині вони міцно пов’язані і становлять одне монолітне ціле, і ім’я йому – колгосп. Перший в районі колгосп, що не так давно виріс, а вже пишається з червоного перехідного прапора. Та про прапор і про інше згодом.

Тини й глиці — це вже не символ одноосібної відчуженості й егоїстичної ворожнечі, це вже просто будівельний (а почасти й паливний) матеріал. Все, що є з нього кращого, піде (і йде) на перебудову, на нову колективну будівлю, саме туди, де оце зараз серед селища дружно стукають сокири й дзвенять пилки. Там безугавно кипить робота.

Ви буди колись у Старій Іванівці, ви йдете нею через чотири роки і здивовано зупиняєтесь…і мерщій поспішаєте прочитати вивіску під червоним прапором. От.

Це майбутня, навіть і не фаланга Фур’є , а в стократ досконаліша нова форма соціалістичного співжиття.

Це колгосп. Новий колгосп імені небіжчика вчителя, т. Задорожнього.

Але, перепрошаю, — це тільки центральне колгоспівське дворище, обтикане допіру зведеними кроквами й наснажене будівничим гуркотом. Колгосп же скупчився навколо з усіма своїми замалим не півтори тисячами душ і мало не тисячею та гуртом засіяної і засадженої землі навколо.

Величезна сім’я…

Але не будемо стояти на вулиці й дивитись на крокви, бо нас може опанувати й скепсис. Ми, мовляв, бачили й не таке будівництво, он яке велетенське будівництво, а не якісь там крокви. І пішовши з вулиці, можемо так і залишитись при сумніві: яка ж, мовляв, різниця між старою Іванівкою і сьогоднішньою. Крокви поставити — дурниця, а завтра їх можна й порозвалювати. Кінець-кінцем, крокви є і в кожному дрібновласницькому господарстві.

Правильно. Не стіймо ж на вулиці.

* * *

Гриша пішов ще вчора полагоджувати свою справу, а я таки з учорашнього ж дня поліз по нишпорках, обмацуючи речі й людей, розпитуючи й гомонячи з своїми знайомими зі всею допитливістю й цікавістю, на яку тільки здібний, знавши це консервативне нерушимо село.

Я шукаю колгосп. Для мене важать не речі, а люди, ось ті самі, що я їх таки добре знав, знав їхню славнозвісну, здавалось непоборну дрібновласницьку обмеженість і був певен, що їх ніколи не переробиш, хіба що зруйнувавши вщент і кинувши в інше оточення.

Так от — я його знаходжу. Хай і впослі, але я теж відкрив Америку. Неймовірний і скептичний зроду (особливо щодо села) я її відкрив внаслідок якнайпильніших спостережень. І не для агітації — я її відрив для себе і здивувався. І не в кроквах — для мене важать не речі, а люди — і не в будівлях, — я побачив колгосп у людях.

Сам я був колись непоганий агітатор — мене на голу агітацію не візьмеш, — дай колупнуть (хоч я й не від селянського, а від робітничого кореня).

Отож я й колупав, де мені хотілося. Лазив і переконувався; гомонів із своїми знайомими і не впізнавав їх. Ну, і я можу сто раз залюбки підкреслювати, бачачи як на місці безнадійної Старої Іванівки виростає нова громада, що побачив колгосп у людях.

Ось у тих самих людях, що можуть ті крокви й будівлі ставити, руйнувати і ставити знову, що працюючи не за страх, а за совість, щиро пишаються з свого зростання, з свого одвойованого прапора. І одвоювали вони цей прапор — цю першість — своїм зразковим колективним господарюванням, трудовою дисципліною, активністю; ось у тих самих людях, що, не чекаючи поки сонце припече, встають до зорі і дружно вирушають на колгоспівські лани, дружно стають до праці, розподіливши наряди по бригадах ще з вечора, — будують своє майбутнє. Ось у тих, що змагаючись за найкраще виконання ударних польових робіт у своєму колгоспі, мають час, енергію і громадську солідарність допомагати сусідам: Буднянському колгоспові, комуні "Червона Зірка", Ільїчівському радгоспові тощо.

Працюють у гурті, харчаться в гурті і гуртом будуються, і допомагають державі в цілій велетенській перебудові. Допомагають усім, чим можуть: червоними валками збіжжя, робочою силою, харчовими продуктами і т. ін. Активно ввімкнулися у велетенський, перший в історії процес творення комуністичного суспільства. Той самий процес суспільства, що його зовнішні і внутрішні вороги, запінившись називають химерною утопією.

Що це, похоже на Стару Іванівку?

Отож.

Хай тут, може, й немає ще цілком нової, вповні розвинутої сформованої колективістичної психології, але все ж є паростки і паростки ці ростуть сквапно. І вже творять диво.

***

Диво як для кого, звичайно. Для мене принаймні це диво. З церкви зроблено "Будинок колективіста", а з Іванівки — перший в районі колгосп.

Заклали й сформували колгосп на весні минулого (1930) року. До того часу була тут темна мишача нора, а в ній, перепрошаю, артіль ім. Шевченка. Про цю артіль так і говорять тут, ставлячи в лапки, бо артіль ця тільки плямувала почесне ім’я великого поета — співця пригноблених.

Химерна це була артіль. Було в ній щось усього 8 членів — заможних хазяїнів. Ба, не артіль то була, а компанія. Ну, і гріли собі хлопці руки, поки артіль не ліквідували "як клас". Натомість організували велику незаможницько-середняцьку артіль імені Задорожнього.

Такі справи зразу і так просто, звичайно, не робляться. Було багато сумнівів, вагань, непорозумінь, були й викривлення, була й консервативна

упертість, зрощена на темряві та дрібновласницьких, віками культивованих інстинктах. Але були й ті передові кращі з незаможників та батраків, що бачили й розуміли всі переваги великого колективного господарства, що зазирали в соціалістичне майбутнє й тяжіли до нього. Були й ті, що бачили в ньому для себе загибель і намагалися за всяку ціну зірвати, не гребуючи способами — від убивства кращих найактивніших громадських діячів до провокації й наклепів включно, — куркулі і підкуркульники. Була й серединка.

І от, витримавши класову боротьбу, роззброївши і знищивши свого ворога — куркуля як клас, пролетарська частина села перемогла. Типово, як і скрізь, як і по всіх старих Іванівках, так, як і мусіло бути.

Це неминуче, без цього не могло бути виходу з мишачих нор.

Так народився колгосп. Зразу в нього пішли одиниці. Потім було майже все село, принісши з собою всі сумніви й вагання і роздвоєну, але ще не переламану селянську психіку. Вся Іванівка колективізувалася, та після славнозвісної статті Сталіна почався відплив хистких елементів.

І це було на краще. Не можна творити справу там, де є сумніви, де є вагання. З такою великою і глибокою масою людей в такій новій справі хтозна ще, що могло вийти. Ану як зразу та не пішло б на лад. Завалилася б і розпалась би справа зовсім, може навіть на багато років відсунувши те, що маємо сьогодні.

Отже, частина (хистка) відійшла і стала, очікуючи, частина лишилася; і залишилася краща частина, класово витримана, рішуча. З усією відданістю справі, з зразковим ентузіазмом взялися артільці до роботи і…звичайно, вийшли переможцями. Рік господарювання довів, що то таке колгосп і що стара приказка про гурт і про батька, то мудра приказка, особливо ж коли той гурт добре організований, злютований свідомою товариською дисципліною і керований таким досвідченим керівником, як компартія.

Тепер (на другому році існування) колгосп має 253 двори. Себто всю колишню Іванівку. 13 господарств, що залишилися збоку, то така мізерна цифра, що навіть збоку залишатися їм ніяково.

— 10 з них можна буде прийняти, решту ж… подивимось, — так сказав один із товаришів колгоспівців.

— Я не знаю, — це він же, — чи є хоч один з тих, що виходили тоді, такий, що з охотою б вийшов тепер. Якщо є, то чого ж він не виходить? У кожному разі, через рік—два, коли когось із них виключатимем, — плакатиме. Ми ось строїмось, а ми є ще й не так будемо строїтись, ой-га! "Хороми" собі поставимо…

Посідає колгосп 816 га землі (разом із сінокосом) і має 1159 живих душ. Із них понад 500 пар робочих рук (це разом з підлітками). Доста забезпечений усуспільненим і прикупленим реманентом та робочою худобою. Самих робочих коней 167 штук. Крім того — двигун на 18 м.к. ще й 24 лошат. С.-г. машин, як ось — молотарок (4), жаток (2), віялок (6) і т. ін., за словами зав. господарства в них більше, ніж треба для такої кількості землі.

Зав. господарства, або, мовляв, голова: "агроном-практик із середняків" — старанний тутешній таки дядя, тов. Курінний. Досі був головою, тепер заступник голови і зав. господарства. Але про адміністрацію десь у кінці. Хоч вони й керівники і з їх треба б починати, але як правило, — навіть найідеальніший голова. При всьому бажанні, не може становити собою цілого колгоспу. З них найкраще починати, коли треба буде скубти.

3. "СТРОЇМОСЬ"

Цим кожен пишається і має на те підстави. "Строїмось" — ніби недбало, а справді гордо на перше ж запитання "як живете" — відповідсть вам кожен колгоспівець чи колгоспівка.

"Строїмось" — це я чув ще далеко від колгоспу, як переїздив.

"Строїмось" — каже дідусь-сторож і, зробивши з долоні дашок над очима, по-хазяйському любовно озирає оте "строїмось".

"Вони строються" — кажуть вороги понуро збоку і це звучить найпереконливіше (так, принаймні, казала мені тітка згодом на шляху до міста, проклинаючи отой колгосп, що росте на її куркульськім безголов'ї).

"Строїмось", — скромно каже голова, 25-тисячник, тримаючи руку на перев'язі. Під рукою в нього "якась чортяка" примостилася і він її не може знищити як клас; тут бо його компетенція кінчається. Зате та ж таки "чортяка" ніяк не в силі стати йому на заваді реалізувати оте "строїмось". Хоріючи, він пильнує роботи й керує нею.

Чим же пишаються колгоспів ці і чим підпирають цей гордий вираз.

Річ у масштабі, звичайно. Якщо на якийсь колгосп-велетень, то пишатися може особливо й нема чим, але як на тутешні масштаби — то перепрошаю.

Насамперед — стайня.

Навіть у найбільшому колгоспі ця стайня могла б бути за окрасу. Велика — на 100 з лишком голів, до діла зроблена. Вкрита бляхою. На всі колгоспи, які я досі бачив у цьому районі, це найкраща, зразкова стайня.

Зроблено її руками самих таки колгоспівців — і теслярні роботи, і слюсарні (покрівля), і всі, які могли бути, роботи, — все самі. Як тут не пишатися? Стайню цю давно закінчено. В стайні зразковий лад, і не тільки зовні, а і в роботі бригади конюхів.

За асоціацією згадуються стайні інших колгоспів, наприклад Старо-рябинівського, ім. Шевченка, де взимку був самий дах і не було стін. У цій, перепрошаю, стайні стояли коні цілу зиму, припавши інеєм.

Ну, тут вони (коні) звичайно не знали такої розкоші.

— Зимували коні вже в стайні? — питаю.

— А то ж як. А на другому подвір’ї маємо будувати ще одну; у нас же за малим не 200 коней.

От. На стайні, звичайно, діло не стало.

Ото крокви, ото тешуть і грюкають, — то перед вашими очима закінчують дві комори для збіжжя. Далі знову крокви — то свинарня.

Свиней має колгосп 64 штуки. Придбаних.

Нарешті. Корок ник. Так само стирчать крокви і на осінь його мають закінчити; усуспільнюватимуть корови, то щоб було де ставити.

Пробачте, коли я сказав "нарешті", то це так собі, бо ні про яку решту тут ніхто не говорить. Коровник це зовсім не нарешті, а це те, що будується зараз. Крім того, на другому подвір’ї налагоджують пташник. Тепер працює три інкубатори і на зиму колгосп матиме щось понад півтори тисячі курей. Для птахівництва, надто ж для качок та гусей, тут якнайкращі умови: прекрасна річка й саги навколо. І на цьому діло не стане.

Колгоспівці, наприклад, кажуть, що це все — це по-їхньому тільки початок справжнього будівництва. Сміливо, але щасти вам, хлопці. Коли отак ітиме й далі, то треба сподіватися, що незабаром на місці Іванівських одноосібних стріх картопля ростиме.

— І ростиме.

І це до речі буде; щоб і не нагадували про минуле.

Отже — "строїмось". І хоч про це говорять ніби спокійно і байдуже як про звичайну річ, але це звучить гордо.

— Та так, по-маленьку… — це дідусь, це ж той самий, старістю набуває собі трудодні, пильнуючи хазяйського ладу в дворі вдень і вартуючи вночі. — Ростемо. Погано тільки з курми: на інкубатори ніби й до біса, а курей мабуть так, що й не буде.

— А то чого ж?

— Та так, що й хтозна. Не те, що поквоктати коло їх нікому, а от дохнуть.

Кілька чоловік, що надійшли були (була саме обідня перерва), взялися жваво розв’язувати проблему, чого ж вони дохнуть і як зарадити лихові поки ще не пізно. Зав’язалась суперечка. І видно, що це їх аж ось як турбує.

Ну, якщо вас, товариші, навіть курчача справа так близько обходить, то тут пояснення зайві. Тільки я це доручив би спеціально жінкам, за фахом. Хоч до правди, після всього, я б не дивувався, коли б оце курчаче питання винесли окремо на загальні збори і присвятили ці збори виключно йому. Там бо, де колективне господарство справді колективне, де кожному болить найменша дрібниця в гуртовому, не проходячи повз його увагу, де хочуть досягти якнайкращих наслідків, — там так і мусить бути.

Лише за таких умов можна успішно рости й будуватись і навіть пишатися з своїх досягнень, із свого росту.

4.ГУРТОМ НЕ ТІЛЬКИ КАША ЇСТЬСЯ, АБО ТІ, ЩО БУЛИ ПРОТИ

Харчування в колгоспі гуртове, громадське, але я тут не про харчування хочу.

— Що каша в гурті добре їсться — це факт, особливо ж вона охоче їсться, і смачна вона — гуртова каша, — коли ти виробив півтора трудодні одразу, змагаючись за темпи в гарячій роботі, під гарячим червневим сонцем на буряках. Їсти кашу найвеселіше бригадою, і саме з тою бригадою, що ще веселіше й завзятіше попрацювала.

Так приблизно сказав мені товариш колгоспівець, як ми гомоніли у садку на імпровізованій літній кухні. До речі, в них дві кухні: одна оце в садку при колгоспівському подвір'ї, це для тих, що працюють тут, на місці або поблизу, і друга похідна — для тих, що працюють далеко, в полі; щоб не гаяти часу на походеньки, вони обідають там же на коші. Але я не про спільне харчування хотів.

Мова мала бути про тих, що були проти, себто про жінок, про тих, що ото тепер співають по-дівоцькому. Тут я мушу застерегти зразу: кажучи "проти", я маю на увазі не спеціально іванівських жінок, я бо не знаю, як поводилися жінки тут на початку колективізації, а самі вони не кажуть; чи то соромно, чи забули, а чи й справді не були проти й зразу. Зате я знаю про таких самих жінок з інших колгоспів.

Найсерйознішим, а подекуди і єдиним гальмом у колективізації були жінки, ця через безглузді колишні побутові умови найвідсталіша, темна і найконсервативніша частина села. Вони галасували, брикались, розводилися з чоловіками, аби тільки не йти з ними разом до колгоспу. Куркульська агітація, найбезглуздіші і найхимерніші вигадки класового ворога, всі оті "анцихристові печатки" "гуртові ліжка" і інша пінява, смердюча тріпанина часта мала серед жінок вдячний ґрунт. Ну й "кому охота, скажіть будь ласка, спати на гуртовому ліжку, під одною ковдрою, (ввесь вік проспавши тільки в парі з чоловіком та з своїми власними

дітьми), і кому охота носити оту невідому і страшну "анцихристові печатку".

— А прийдуть іностранці, — шепочуть куркулі, — і тоді по печатках: раз-раз!

І нема, щоб — раз-раз! – дати йому одкоша, навіть уявлення не маючи, яка це нісенітниця, налякані найвідсталіші жінки воліли краще напропале сваритися з чоловіками, вмирати у злиднях, але в "комунію" не йти. Жити вже якось, як жили діди-прадіди, себто захлинаючись злиднями й працювати в того самого щирого розрадника, в того, що так нетерпляче чекає "іностраців", працювати за п’ятий сніп. А й не туди, що йому болять не їхні злидарські інтереси, а власна шкіра, яку ось-ось облуплять на барабан за той таки п’ятий сніп. Йому, бач, чужоземців треба, еге ж.

А раніше ходили вони й ходили сюди, ці "іностранці", га? До пак, ходили раз, та вже й дорогу забули.

Гей, яка ж ти велика і яка ж ти безпросвітна злидарська темряво, і як багато ще треба Задорожніх, щоб її остаточно й безповоротно ліквідувати по всіх отаких закамарках.

Позасвідомо й дуже в багатьох місцях жінки, отже, були зброєю в руках класового ворога. Ну, й гальмували. Тільки ще раз підкреслюю, що не Іванівських жінок я маю на увазі.

Що ж до іванівців — то жінок одноосібниць я не знаю, — я знаю лише жінок-колгоспниць. І я навмисне зробив оце такий відступ, щоб підкреслити, яка величезна, яка неймовірна різниця між жінками вчорашніми й жінками сьогоднішніми. Цілковита протилежність. Вчорашня одноосібниця — сьогодні зразкова колгоспниця. Ось про це я хотів і до цього мав звести мову.

Замість "чортячої печатки" й "гуртового ліжка", всупереч авторитетним твердженням куркульні, жінки в колгоспі знайшли товариську трудову організацію, громадську взаємну підтримку, розкріпачення (вже навіть сьогодні) від злиднів і зайвого хатнього клопоту, і величезні радісні перспективи. І через те, що це не на папері, а в дійсності і через те, що наслідки від організованої праці не змушують себе чекати довго, жінки не поступаються ані в чому чоловікам, прикладаючи всюди своїх рук і почину.

Вони — ударниці на буряках і на інших польових роботах, вони беруться до громадської праці, вони перші на зборах. Чоловіки не набагато втекли від них уперед.

Трапляються, звичайно, і окремі непорозуміння, не без того. Але непорозуміння ці не такі, як комусь може хотілося б. Ні про саботаж, ні про зрив роботи не може бути й мови. Нові форми організації праці, бригадна й відрядна система, і добре налагоджений облік зробленого усувають будь-які причини до непорозумінь. Відповідні тези т. Яковлєва про колгоспне будівництво тут, очевидно, засвоїли як слід. Але непорозуміння трапляються.

Власне, я лише про один випадок чув і він єдиний, що трапився останнім часом, а саме:

Ільїчівський радгосп, потребуючи робсили, звернувся до правління артілі про допомогу, просив кількадесят чоловіка. Це в період гарячих робіт самої артілі. Правління пообіцяло і, поміркувавши, зняло з роботи кількадесят душ дівчат з тим, щоб відрядити їх до радгоспу. І ось тут-то "вийшла юринда", за словами самого голови і тих же таки самих колгоспниць. Дівчата — не захотіли їхати.

А їздили ж допомагати буднянській артілі, їздили на комунівські лани до "Червоної Зірки" і на лани того ж таки самого радгоспу — їздили з

охотою і працювали завзято. І тут тобі на. І навіть не кажуть, яка причина — мовчать і не хочуть іти з своїх колгоспівських буряків.

Що-що, чого-чого.

Голова й голову загубив, — були колгоспів ці, як колгоспів ці, свідомі, дисципліновані, а тут тобі на. Ледве полагодив цю справу. Згодом уже признався, що злякався не в жарт.

А причини були прості винен у всьому, може, сам радгосп.

По-перше (розповідають дівчата): — побутові умови в радгоспі дуже кепські — доводиться дівчатам спати разом з хлопцями. А адміністрація як не подбала про приміщення, так не подбає і про наслідки від таких умов. По-друге: платня мізерна — 50 копійок, а за харчі вивертають 35 копійок. Харчі ж ті... Одне слово: — "і хто там, безголовий, порядкує в тому радгоспі, ладу б йому не було" (це порядком самокритики). І, нарешті, — а це найголовніше — в самих (себто в своєму колгоспі) роботи дуже багато і роботи, яка не жде. З кількома я колгоспницями не говорив з приводу цього, то всі навіть не згадуючи й про побутові умови, й про платню говорять так:

— Ну, чого я поїду, коли тут роботи стільки, що рук не вистачає. Я поїду, а тут хто робитиме, прорив. Так краще ж я удвоє робитиму тут, та хай запишуть мені один трудодень, то принаймні знатиму, що коли захазяйнують хлопці все наше діло, то знатиму, що не я винна і знатиму з кого спитати.

Кінець-кінцем хто правий, хто винний — іншим видніше. Одне тільки я знаю, що відповідь ця варта уваги і не позбавлена вона змісту, коли поруч із цим та сама колгоспниця пишається з червоного перехідного прапора, який вони одвоювали у всіх колгоспів району.

5. "КОЛОВА З'ЇСТЬ"

Коли заходить мова про ясла, я обов’язково пригадую цю фразу.

Не пам’ятаю в якому саме селі, але в гарячу пору колективізації, коли гули, не тільки старі, гей й діти, висловлюючись "за" чи "проти" — за неню чи за тата (тато, бач, хотів, а неня не хотіла), — трапилась мені така пригода:

Сидів я якось у хаті в одного селянина і слухав, як селянин цей сварився з жінкою. Зайшло все за те саме, за колгосп. Чоловік хотів вступати, а жінка божилася, що вона йому…і-іх! Вона йому голову поб’є макогоном, вона йому печінки розколоспить…вона йому…

А в цей час у куточку на лежанці сиділо біляве дівча років трьох і великими голубими очима з цікавістю стежило за баталією. Коли ж тато грюкнув дверима й подався, а за ним подалася й неня — десь на збори — зостались ми з голубооким білявим дівчам удвох.

— Як же тебе звати, — питаю.

— Малійка. (Марійка, себто, хто не розуміє по-нашому).

— Іди ж сюди, Марійко. Отак. — До чого ж і безстрашна дівка, — підійшла й охоче злізла на руки до чужої людини, що вперше навіть і побачила.

— І тобі. Марійко, не страшно, що ото тато з мамою так тарахкотять?

— Ні, — відповіла байдужісінько Марійка, як доросла дівчина ще й покрутила головою, зморщивши носа.

— Ну, а що ж ти робитимеш, га? Ти з мамою зостанешся?

— Ні, з татом…

— Ого. А мама ж тебе за це розколгоспить. Ой, розколгоспить.

— Ні, — знову байдужісінько поморщила носа.

— Втішне безстрашне дівча.

— Ну, а в ясла підеш! Чула Марійко?

Марійка, звичайно, чула, але тут розгублено не відповідала. При слові "ясла" вона витріщилась своїми голубими баньками і довго та пильно дивилася — чи це я серйозно чи жартую. А далі мовчки покрутила головою.

— Чого ж ти?

Знову покрутила головою.

— Та чого? Там будеш гуляти. Їсти, спати.

На цей раз Марійка з усієї сили покрутила головою і злякано, рішу відповіла:

— Не піду.

— Та чого ж бо?

— Колова з’їсть.

— Отакої.

Хотів би я тепер знати, чи вона пішла з татом, і чи її так і з’їла корова. Чи вона десь там брикає в тих таки страшних яслах проти сонечка на

пісочку. Розповів я цю історію не так собі просто (До речі, далі я розповім, як до іванівських ясел приходила і справді "корова", своєрідна корова).

Ясла — це новина для села і боялася тої корови не тільки білява голубоока Марійка. Боялися й матері цього простого, такого сільського, але з міста принесеного слова, такого для них страшного й незрозумілого, як усе міське. Так уже бо не схожі ці ясла на все те, що бачило досі село з діда-прадіда.

Але на зміну уявної страшної корови й химерних тесаних ясел прийшло дещо інше і не тільки нікого не з'їло, а навпаки, розкріпачивши жіноцтво, заступило собою матір – велику матір. До ясел помалу звикли. Більше того, тепер, забуваючи славні дідівські часи, матері часто признаються, що "коли б не ясла, то хтозна, що б і робити"...

Там, де була колись церква, в ограді, забравши колишній попівський будинок, і всю церковну територію, розташувалися ясла. Якраз насупроти школи.

Зранку — як матері бригадами вирушають на поле і до вечора — як матері повертаються, в ограді повно Марійок, Іванків, Оксанок — майбутніх ударників і ударниць, тих, кому належить майбутнє. Тих, що вивершать діло батьків, і вже ніколи не будуть селянами.

Вдершись в ограду, як справжні завойовники, почувають вони себе прекрасно. Поки там ще вивершати діло батьків, вони собі вчаться їсти, вчаться ходити, організовано пізнають світ і є хоч наймолодші, але найбільші новатори: по-перше — вони завзято попирають ногами "святі місця", по-друге — вони попирають ці місця організовано, а по-третє — взагалі живуть комуною.

Як табун брунатних курчат, майбутні інженери, будівники і громадські діячі порпаються в пісочку. Повзають на карачках, бавляться і пустують. І

такі вони не схожі на своїх одноосібних колег і навіть не схожі на самих себе колишніх.

У трусах, чистенькі, регулярно годовані і, головно, подібні до найкультурніших городян ще й засмалені сонцем аж бронзові. В кожного з них є своє окреме ліжко і своя ложка, а головно, свої труси. Труси надають їм отого самого найпоступовішого тут, зовсім не сільського вигляду. До речі, труси теж мали свою "корову".

Завідувач ясел — учителька, дружина зав школи, розповіла цікаву про них історію. Це своєрідна трусячи епопея. Організувавши ясла і мобілізувавши до них усіх громадян віком від початку і до 5-6 років, відбувати тер збори на час, поки матері в полі, керівники одразу вирішили цю армію переобмундирувати за всіма відповідними правилами. Дістали матерії, обчислили й обмірили ввесь особовий склад і понашивали трусів. Сказано — зроблено. Тепер треба набагато – понадівати. А було це зразу після організації.

Як же побачили ті труси, як же почули, що їх хотять на них понадівати — весь особовий склад ударився в плач, в гіркий безнадійний плач. Ніби то кайдани на них хочуть надіти, або десь перед екзекуцією.

Армія не хоче переобмундировуватись. Нарешті — кому наділи, хто, плачучи, сам надів...

Аж ось надлітають матінки:

— А лишечко...Та що ж ви робите? Та воно ж голісіньке, та воно ж простудиться. І хто ці гемонські штанці повидумував, ладу б йому не було! Бач, як плаче. Пропала дитина!.. — Та за дитину, та додому.

Але проходить кілька днів, тяжких днів у трусячи кайданах і... "корова" не їсть. Де там, та самісінька дитина, що мала в Петрівку простудитися, а головно нагло вмерти від гемонських штанців, та

самісінька дитина тільки-но прибіжить до ясел, перше, що вигукує, так це:

"А де мої труси?!."

"Труси! Труси!"

Матерям смішно з того труся чого переляку.

— Яке ж воно хороше і як йому мабуть у них добре, що так направляться.

Доглядають дітей не згірше, аніж десь у перших ліпших яслах міста. Годують чотири рази на день. Чистенькі ліжка. У світлих великих кімнатах лад і затишок. Затишно і в ограді — там багато зелені, повітря й сонця. Зразу матері, доки ще не звикли, доки не переконалися, частенько — ні-ні та й прибіжить глянути: як же там воно, чине кавчить з голоду, чи не покалічилось, чи його там не кривдять.

Але "воно" не кавчить і його там не кривдять – йому бо там краще, ніж у мами.

Тепер матері працюють собі спокійно, спокійніше, аніж будь-коли, бо знають, що хоч найдальше будуть у полі, але коли самі не скривдять дитину, забираючи її щодня після роботи з ясел, то більше її ніхто не скривдить.

Такі ось ясла в колишній Іванівці, крім усього. Це там, де колись була церква, а тепер будинок колективіста насупроти школи. В кінці я обіцяв розповісти про те, як у ясла справді забиралась була корова (що її так боялася Марійка) і наробила страшного переполоху. І не тому, що корова ця була при окулярах. Ой-га. Про це розповісти треба, щоб не поважно було їй таки залазити сюди вдруге, надто ж в інші дитячі ясла.

Одного дня, об’їжджаючи район, приїхала й сюди лікарка. Приїхала щепити віспу. Ну, віспу так віспу, чого її не прищепити справді, коли треба. Зразу й почали…

Кричати почали зразу ж таки. І не того, що лікарка в окулярах, у білому балахоні і що вона зовсім чужа, а того, що налетіла вона на ясла, як рябець на курчат, нагло. З оповідань очевидців виходить так, що і я цієї лікарки злякався б.

Без зайвих слів, тільки-но приїхала, тільки-но з’явилася перед дитячі очі, зразу рішуче засукала рукава, взяла свого "страшного ножа", що мерехтів на сонці і ставши посеред двору в войовничу позу, скомандувала:

— Підводьте.

Перший же заверещав, як порося, під ланцетом. Може вона різнула дужче, ніж треба, бо слід таки віддати їй справедливість — щепила вона по-спортсменському, на витягнуту руку, боячись, щоб часом не доторкнутися до дитини, надто ж щоб дитина не доторкнулася до не; чи може вона зблизька здалася дитині зовсім уже чужою й страшною з своєю брезгливістю і мерехтливим незрозумілим інструментом, — тільки дитина заверещала. Решта дружно підхопили це гасло і з криком панічно кинулися врозтіч — хто куди.

Треб було б почекати абощо і вжити якихось інших заходів, але лікарці нетерпеливилось, вона бо мусіла поспішати: швидше! На її ж вимогу почали ловити дітей і, довершуючи тим паніку, тягти їх по одному до войовничої лікарки під ланцет, як на страту. Картина.

А нема, щоб залишивши десь про хлопців фасон (лікарка молода), прийти, як і годиться лікарці, обізнатися, погомоніти з дітьми, взяти його на руки (воно ж маля) і приголубити, а тим часом між іншим прищепити

ту ж таки саму віспу. І щоб без отого обурливого брезгливого великопанського:

— "Ах-ах, держіть єго! с нєго может вша перелєзть.

"Щоб на тебе халера перелізла". Чим не деталь до картини "Пані і мужицькі діти".

Ну, діти гуртом зчинили такий ґвалт, що матері, які тільки де поблизу були, позбігалися. А як матері позбігалися, то виявилося, навіть, що багатьом з цих таки дітей, та ж таки сама лікарка вже раз щепила віспу напередодні, вдома. А тепер прищепила вдруге.

— А почему же ви нє сказалі?

А чому ви не спитали, лікарко? І взагалі, як могло статись таке непорозуміння, що ви лікарка, товаришко?

Стільки того галасу було.

Ось так у нас щепили віспу і отака в нас була "корова".

Інцидент, звичайно, сяк-так полагодили, але лікарка так і залишилась пугалом для дітей. Колись матері лякали їх відьмаками та лоск отарками, а тепер, як тільки чогось розкричиться, заверeдує завзято, — так зразу:

— Цить, лікарка йде. — І дитина моментально замовкає, як би дуже вона перед цим не кричала й не дриґала ногами.

Популярність надзвичайна або ще інакше: змичка міста з селом. Дехто дотепно каже, що це розмичка, але я думаю не так: розімкнути

така культурниця й ударниця не розімкне, а от вимкнути б її з лікарських кадрів для науки іншим було б слушно.

Ім’я цієї товаришки, цього поборника культурної революції я, на жаль, не знаю (проґавив спитати), але якщо дехто схоче обізнатися ближче з цією історією (а декого вона мусить і надто цікавити), того адресую на місце подій. Я ж розповів про це через те, що здивований був: невже такі ще трапляються в наш час, на чотирнадцятому році революції?!

Виходить — Марійка за малим не сказала правду.

6. В СІМ’Ї НЕ БЕЗ ВИРОДКА

Це теж приблизно з тої ж опери.

Хоч і кажуть товариші колгоспів ці, що в них тепер культурної сили повно, але…

З культурною роботою негаразд, щоб не сказати погано. Це кажуть ті ж таки колгоспів ці. І все через те,що культурної сили й багато (мова мовиться про вчителів, випадкових гостей-меліораторів та про знов-таки випадкових робітників зв’язку), а коли до діла — робити нікому. Єдине, кого знають колгоспів ці з усієї тої культурної сили, і хто фактично працює на культурній ділянці в колгоспі — це завшколи т. Максименко та його дружина вчителька. Але двоє ніколи не заступлять десятьох, яких тут треба для нормального культурного обслуговування і яких немає. Комсомольский осередок молодий, решта учителів не те, щоб і пасивні, але не те, щоб і активні. Одну з них можна взяти за крайній приклад, бо хоч вона і звичайна вчителька, але заслуговує на окрему увагу.

На всій культурній ділянці найбільше занедбана галузь — це робота серед жінок. Так от їй — себто комсомольці т. Гилитюк, вона ж і вчителька ще й секретар-організатор колективу — доручено керувати цією справою. Ну і…Як вона керує справою і через віщо ця справа й досі

майже не зрушена, можна судити вже хоч би і з того, як вона працює на іншій громадській ударній роботі, наприклад: на розпорядження осередку взяти активну практичну участь у кампанії мобілізації коштів, заготівлі яєць тощо, товаришка замість подати приклад відповідає категорично:

— Це не наша справа ходити по селу мобілізувати кошти і взагалі. Наша справа — школа.

Майте на увазі, що вчителька ця колгоспниця.

Чого можна сподіватися від такого культурника і як же після цього робота серед жінок може рушити з місця. І це в той час, коли інші члени колгоспу, ті ж таки жінки, що й не освічені і некультурні, віддано працюють на найтяжчій ділянці — на всіх господарських і польових роботах. Вони куди активніші й дисциплінованіше і вони чекають (нетерпляче чекають), коли комсомолка вчителька т. Гилитюк нарешті таки прийде до них і, як кожен член колгоспу, візьметься до своїх обов’язків.

Авангард воліє йти в хвості. Товариші, одначе, сподіваються, що справа ця таки буде зрушена, мало того, вони тут як і на інших ділянках досягнуть свого. Тепер працює семінар культурників (з самих же колгоспівців) при школі, під керівництвом завідувача. Підготувавшись, хлопці, як зможуть, візьмуться до роботи і не казатимуть, що: "гаряча пора і тут не до культроботи".

Так, гаряча пора. Дайош же культроботу!

Ось гасло наперекір великопанському манірничанню.

7.РОДИНА НЕБІЖЧИКА

Та сама хата біля школи і той самий садок під гору. І речі ті самі знайомі в хаті, що її прибрала і причепурила донька. Вона сама на хазяйстві і то допіру лише прийшла на часинку аж за 8 кілометрів, з Дитячого містечка, де вона вчиться. Майбутній зоотехнік.

Крім неї більше нікого вдома — в колгоспі десь.

Статки, що й колись були злиденні, ті ж таки й тепер. Хата селянина-вчителя; скромна, чиста, звичайна.

Ксану Васильовну (дружину себто) знайшов я в колгоспі; там вона куховарить на колгоспівській кухні в садку.

Як живеш? Нічого. Живем-працюємо в гурті. Діти вчаться. Трохи держава допомагає (видає пенсію за чоловіка). Хлопці (найменші діти, двоє) вчаться тут же в семирічці, старша дочка працює в місті. А менша в агрошколі в Дитмістечку.

Сама вона, крім куховарної справи, має ще навантаження — завідує аптечкою, — на її обов’язку подавати першу допомогу на випадок будь-якого захорування колгоспівцям. Ну й, крім того, часто, упоравшись на кухні, ходить працювати на поле, щоб доробити трудодень сповна.

Ось так і живемо. В гурті непогано…

Тільки за Наумовичем т. Ксана тужить і досі. І самому мені не раз спадало на думку: жив би оце небіжчик — як би його руки й голова здалися тепер.

— Бачили плакат? — запитує проста наївна жінка крізь смуток. Мова ходить про вивіску, про назву артілі.

І те її тішить, що слід залишився, що хоч інші не забудуть, коли одні вкоротили віку. Та великий слід, Васильовно, і нема чого тужити.

Поростуть діти і коли вони підуть у батька, коли будуть такі, як він, — матимеш, чим пишатися. Іванова смерть — героїчна смерть і...Ні, близьким і друзям говорити про покійних не варт.

Як і в інших, так і в неї цілий день проходить у колгоспі. Життя — там. Хата — пустка.

Аж увечері зібралась у тій хаті вся родина, натомившись за день. І то лише, щоб, перекинувшись двома-трьома словами, спочити, а вранці знову до колгоспу...

Я слухав про те, "як все сталося", а з стіни дивилося знайоме й близьке обличчя з кількох фотографій...

Земля тобі пером, друже Йване. Хоч звертатися до мертвих — це анахронізм сьогодні, але я хотів би оце тепер, як ніколи, промовити до тебе слово — за всі рази щиро признатися, що твоя правда:

"Не Кампанелла, а Маркс".

8.ВЕЛИКЕ ПЕРЕРОДЖЕННЯ

За три дні я не бачив п’яного і за три дні я не чув не те, що бешкету, навіть хвацької лайки. І не тому, що не було свята, або що багацько молоді повиїздило десь до міста на великі будівельні роботи. Ні, свято було, а молодь хоч і повиїздила, але часто приїздить гостити, пройтись ну й може позадаватись перед дівчатами та перед іншими селюками новим городським строєм, може навіть де й вип’є, але це вже не те, що було колись. І мабуть ті, що приїздять отак гостити, раз-по-раз не пізнають свого села. Село вже не дивується з міського строю, вже не змагається на кращого питця, — село живе іншим новим життям, доганяючи місто; село змагається на іншій ділянці — на ділянці великого соціалістичного будівництва. Перепрошаю, не село ж (забудь це слово) — колгосп, що виростає в комуну. І з того, чим жили колись і з чого дивувалися, —

колгосп сміється, засудивши його безповоротно. Не тим дише, не тим живе. Колгосп змагається, змагається свідомо й одностайно за першість, за почесну назву ударника на трудовому соціалістичному фронті.

Ось через віщо не побачиш п’яного, не почуєш бешкету й лайки, хоч почуєш співи (і навіть дуже часто, частіше, ніж будь-коли). Але й співи — це не ті, що бували раніш, не так заспівують і не тої співають. Обрій розсунуто. І що далі, то розсувається він більше, показуючи чіткі привабливі перспективи.

12 гектарів саду, що його посадили колгоспів ці за селом на новій землі, визначають більше, як звичайний сад. Там, де була толока й будяки, там має розквітнути буйним цвітом культурний сад, як нове життя, утворене руками самих колгоспівців, цею розбудженою, як зрушена цілина, масою. Сад виросте взавтра… Сьогодні ж у тому саду, поміж рядками щеп, ростуть ще й висадки, ростуть буряки — поки сад підросте, щоб земля не гуляла. Всі можливості використати, все мобілізувати, як ніколи, сьогодні — в час найбільшого напруження цілих мільйонів. Державі потрібна підтримка.

Уже першого року колгосп тут дає красномовні цифри:

План минулого року становив 1697 пудів хліба. Здали ж колгоспів ці 3100 пудів, перевиконавши майже на 200%.

— Крім того, — інформує голова колгоспу, — з нагоди 13-ї річниці Жовтневої революції подарували державі 500 пуд. пшениці й жита.

— Районовому з’їздові рад — 200 пуд. посів матеріалу; під червоним більшовицьким прапором привезли червоною валкою.

Це за минулий рік, перший рік існування. Цього року колгосп, значно вирісши у всьому, матиме незрівнянно більш можливості. Зокрема

врожай має бути хороший, а весінню кампанію закінчили по-ударному — жодного клаптика не залишилось незасіяного вчасно.

Цього року на ланах уже гули машини — гули трактори. МТС від держави прийшла на допомогу колгоспові — пустила свої коні. Залізні коні! Небачені тут досі. З крицевим дужим гудом перевернули вони багато га землі, заорюючи остаточно межі. Залізні коні — могутнє знаряддя техніки! І це там, де була колись Стара Іванівка. На них чекали тут нетерпляче, на них сподівалися, а тепер покладають великі надії в цій ґрунтовній великій перебудові. Аж тоді буде остаточно змінене обличчя цієї землі, аж тоді буде мети досягнуто.

Ні, не тим живе колишнє село і не до того стремить.

І коли йдеш по ньому ввечері тою самою вулицею, що й колись, ідеш — придивляєшся, дослухаєшся, пильно-пильно дослухаєшся і мимохіть може всоте, спадає на думку, що зовні то це наче та сама вулиця, а суттю…її хтось випростав (всі оті заплутані колінця), рішуче повернув і лежить вона тепер зовсім не в той бік, як раніше, веде просто до великого шляху.

Ось. Хай може й немає ще остаточного переродження, але є розпочатий процес, неухильний процес, що несе за собою нечувані зміни.

9.ЯК ПАПА РИМСЬКИЙ СХОПИВ ПО НОСУ

Двигун — той самий, що на 18 м. к. — запрягли тіпати коноплі.

— Оце так! — загомоніли весело, як тільки ці 18 механічних коней струснулися і, закуті в залізо, загули й заляскали пасом, ніби уздечкою. — Оце, їдять його мухи! Годі вам тепер, баби, тіпати пучками. Закривайте трест. Поїхали!!

Поїхали!..

Який там дурень сказав, що село боїться машини, що село ненавидить машину, як і вітчизну цього залізного коня — місто? Леле, які дурниці.

Да. Так як все-таки папа римський схопив по носу? А схопив і саме тут, себто в колишній Іванівці. Гадаю, ви давно вже зауважили, що на церкві немає хреста, там лопотить прапор; навколо ж церкви ясла, а самій церкві — "Будинок колективіста". Отож під гуд машини я й почув початок цеї історії; закінчення почув і навіть побачив уже в самій цер… перепрошаю, в Будинку колективіста.

— Так його, знай і наших, — звернувся спершу він (себто оповідач) до двигуна, як до живої істоти, а потім уже переключився й на папу. — Дак нащо папи — вєрно, схопив брат він у нас по носу.

— Як, як? — причепився раптом жвавий і веселий дідусь. — Чи по носу чи поносу? Ти той…Ато товариш може й не пойнять.

— Казуїст, а не дідусь.

— Та так що, діду, мабуть те й друге.

— Авжеж, — приклеїв інший. — Спершу по носу, потім уже недалеко й до поносу. А якщо його (і всіх таких) понос ще не напав, то нападе.

— Да. Так був у нас — ви може чули? — свій куркулячий "папа римський" (бач куди вигнув). Це саме як збиралися церкву закривати. Ходив він з євангелією по дворах і мутив народ, проти закриття церкви агітував. А треба вам сказати, що в церкві тій уже давненько не служилося: старий піп утік, нового не було; пустувала церква, у горобців в оренді була. Але п’ятидесятка куркульська не хотіла закривати зовсім, ладнала справу, шукала попа — хоч поганенького, хоч сякого-такого…З нашого ж брата уже майже ніхто до неї й не горнеться. Стоїть собі пуста,

тільки дзвони даремно теліпаються. Закривати б церкву — так ні, п’ятидесятка, мов приколень.

Ну, а вже ж як узялися були ліквідувати куркульню як клас, то й вийшло так, що від тої п’ятидесятки тільки хвостик залишився.

Отож і заметлявся той хвостик по селу; — бігає з іконою по дворах та й каламутить, та й спантеличить темних людей. А тут ще саме отой справжній папа римський у газетах підняв колотнечу, заліз у чужий город та й давай землю рити. Ми й так, ми й сяк — ні. А не хочеться, щоб був розлад, хочеться, щоб одностайно. Ми й збори, ми й лекції — ні. Все, що дурніше та темніше держиться за той курінь з хрестиком, як воша за кожуха. Вони й согласні б, все їдно, бо молитися давно забули, хіба я їх не знаю, та й самі ж вони те кажуть, але…Ану я бог покарає, га? Його може й немає, вєрно, — ну а що як покарає? Он папа римський каже ж… Вірять, бачиш, якомусь там папі, а нам ні, хоч м й свої і нас більше.

Так стій же, бісової мами зілля, кнуре римський, годований.

Стояло в нас у полі щось біля 160 пудів збіжжя, застукали нагло дощі. Обмолочене, а нікуди прибрати. Мокло, псувалося, а в нас серце тліло. Це ж наші труди, наше — громадське. Треба було хліб цей сушити та державі здавати.

Ну і, рятуючи громадське добро, звезли ми його та на свій страх-риск і зсипали в церкву.

Я думав — от буде ділов! Аж воно, — давно б мабуть треба було так зробити. Ну поназбігались язикаті, правда, і "папа римський" припер з євангелією. Найдурніші почали кричати.

— Чого ви, кажу, кричите, га? Хіба ми закриваємо чи ріжемо кого?

— Трах, тарарах! Так навіщо ж гамазей робите?

— А куди ж його? Це, питаю, хліб?

— Гирр…Ну хліб, ну то що?

— А чий це, я вас питаю, хліб?

— А чий же, вилізло тобі, наш хліб!!

— Ото ж. Так чим же він гірший за вашого папу, що ви його в церкву не пускаєте. Чи може, вивезти та скласти в калюжі — хай гниє, га?

Ну який таки дурень складатиме хліб у калюжі, свій піт, свої жили? Та ще не якийсь, а хліб гуртовий, громадський. А баби наші, хоч народ і тьомний, а все-таки не дурний: трішки покричали, потім розсудили й побачили, що справді, інакше не можна — і помирилися. Тільки я мусів побожитися, що зразу, як висохне, так ми його й звеземо до міста. Звичайно.

Ні, все-таки чудний народ наші баби. Спочатку бач як кричали, ніби їх ріжуть, а в кінці…

Найязикатіша, що найдужче кричала, коли вже розходилися, обернулася та глузливо:

— Ну, Миколо-чудотворче! Бути тепер тобі у нас при колгоспі за мірошника. На цілу зиму вистачить. Крути лишень. — Підняли, бачиш, на сміх і Миколу того облупленого і самі себе.

— Так хліб наш і одвоював собі церкву. Відтоді папу римського завадило.

— Тим часом, поки там хліб сох, ми корінці підриваємо: лекції та збори, збори та лекції. Що своїми силами, а що приїздили й з міста. Разом

як узялися коло того туману. Глядь — поки той хліб висох, в ми й дзвони поскидали. Та гуртом, одностайно. Після цього папа римський десь щез безвісти, а ми з церкви зробили собі "Будинок колективіста". Отак. Що?

— Та нічого, кажу, — ввернув моторний дідусь. — Тепер, кажу, ми ось ще одучимо своїх бабів тіпати руками коноплі.

— Еге ж.

— Хай їх папа римський тіпає.

***

Будинок колективіста. Відремонтували, полатали дах, уставили нові шибки замість вибитих, і нові дошки замість дірок, що вже густо зяяли були тут-там, — вийшла цілком придатна і навіть міцна ще будівля і так потрібна тут.

Колись я заходив був у цю церкву, ще з небіжчиком. Чи міг я припустити тоді, що ця "бабуся" (така-бо вона стара) та доживе до того часу, коли прийдеться їй покутувати свої ж гріхи перед колишнім "стадом". Думалося, що вона розвалиться раніше, аніж розвидниться людям, аніж розмножаться безвірники і з "стада" стануть атеїсти-колгоспівці.

Та, бач, яка вона ще міцна. Коли вповні не спокутує, то половину – напевне.

Там, де ходив ветхий, злосливий попик, там тепер молодий завідувач будинку культури — брат небіжчика вчителя — наводить лад. Від церкви нічого не залишилося, крім ґрат на вікнах (до речі, ґрати ці для мене завжди зайвий раз підкреслюють тотожність між церквами і в’язницями, — і те й друге — знаряддя для поневолення). Ґрати ці слід теж повиймати й віддати на утиль.

Місця, де були ікони, забілено і там тепер розташувалися плакати, гасла, стінні газети… Ні, це дебела ще будівля і досить простора, вона послужить. Там, де був вівтар, влаштована сцена і розмальована належним способом. Розмальовували шефи – вихованці Дитячого містечка, атеїсти, що ростуть і вчаться на місці колишнього монастиря.

Прекрасно. І нічого страшного не сталося і земля не стала руба з божого гніву. Навпаки, всім 253 дворам, що отаборились навколо, в голові розгодинило ся. Тепер тут відбуваються вистави, збори. Є бібліотека. Бувають кінокартини. Будинок колективіста — будинок культури. Тепер він виконує нову, велику роль, обслуговуючи всі ті 253 родини, що дружно зводять ясні і міцні крокви над новими оселями. І ні з чого так не видно, як з цього будинку і його історії, що кінчилася одна ера й почалася інша.

Уже не папі римському стримати великий похід, масове зрушення. Папі цього не перетравити ні головою, ні шлунком, бо дідусів дотеп дуже проречистий і слушний — від по носу недалеко до поносу.

Коли я перевожу очі від прапора на місці хреста до прапора над будованими спорудами, над кроквами, — я бачу в найменших дрібницях всю велич походу, динаміку, зрушення; і хатки оті — то вже не хатки, то лише ветхі, тимчасові халупки, курені, палатки — притулки для ночівлі, що скупчились на таборищі навколо закладеного й будованого великого спорудження на безголів’я всім папам.

10. ТАК СЕЛО, А ЧИ ТАБІР

Табір – ось те слово, що вперто напрошується, коли я силкувався підшукати нову, відповідну назву оцій колишній Іванівці. Ті кілька днів, що я провів у колгоспі, остаточно переконують мене, що село вже ні. "Село" — це статично і не відповідає дійсності. Яке тут, перепрошаю, село, коли думки й зусилля всіх, лише терплячи поки що ці стріхи, активно й

одностайно б’ються, будуючи нову дійсність, нові спільні форми, соціалістичні, щоб скінчити з ним назавжди.

Ні, не село, це перехідний ступінь. Це — табір.

Гриша, тракторист із МТС, що не дні, а ввесь час живе й працює в такому оточенні, охоче й цілком пристає на це: ТАБІР.

І залишаючи його, я певен, що незабаром, обстроївшись, колгоспівці покинуть свої халупи — перекочують в нове, спільне житло і тоді вже тут буде не тимчасовий табір біля початих колективних споруджень, а викінчена ланка в чіткій системі країни соціалізму і назва їй буде — комуна.

11. СИЛУЕТ ПРИЙДЕШНЬОГО, АБО — ГРИШИНЕ КРЕДО

Увечері на розставанні, коли я стомився за день від вражінь, від цифр, від усього того, чим живе колгосп робочого будня, — сиділи ми з Гришею вдвох на горі за садом і, спочиваючи, димили в синє небо.

Згодом підійшов і підсів до нас дідусь. Сиділи ми втрьох. Це там, де кінчається старий шкільний сад, сад колишнього мого товариша вчителя, і починається колгоспівський на 12 га.

Так от, сиділи ми на шпилі, між двома садами. Внизу, як на долоні. Розкинулось селище. Далі: ліворуч по узгір’ю ліси (прекрасні слобожанські ліси), праворуч — луки, бори ы вже аж ген на обрії місто.

Я задумано спостерігав колгоспівський двір унизу, що коло нього як коло центру, купчились всі 253 двори, — і з усього, що чув, помалу виростала, формувалася й міцніла єдина думка.

Чи думав ти, друже Іване, попри всю свою романтичну вдачу й марксівську практику, що в такому закамарку і так скоро воно

станеться? Ось вона яка, Стара Іванівка, себто — "село, село! І хто тебе придумав?". Тепер треба це якось інакше перефразувати.

Вони стоять і цього рожевого вечора, як і колись, ніби ті самі.

Але "моя хата скраю" вмерло; вони горнулися до центру, ховаючи в собі інший зміст, такий відмінний від учорашнього…Згори цього поки що не видно, але я знаю, я бачив і тепер відчуваю на відстані — це вже не хаос, це не купи гною, тинів і жорстокого егоїзму, безперспективні, залляті дикою темрявою. Це — суцільний організм, розумно спрямований до конкретної, до звабливої мети, — це колектив.

І наскільки раніш ця панорама була мені чужа й незрозуміла, настільки зараз близька і рідна, аж до того, що я вільно зазираю думкою під кожну стріху і бачу чітку перспективу — не стріхам, ні, стріхам дні вже полічені — бачу перспективу в людях. Дивлюсь уперед на той шлях, на який стала Іванівка, і не можу навіть охопити думкою тої величі, тої прикінцевої точки в розпочатому героїчному поході.

Головне ж, не треба вже говорити: "село, село! І хто тебе придумав" і смішно вже згадувати: "Кампанелла чи Маркс". Ленін. Це простіш і проречистіш, на підставі живої дійсності.

Не знаю, чи я це думав, чи говорив уголос, але Гриша саме на цьому місці, попадаючи в тон, встряв у мої думки.

— Так, читав і я колись цього Кампанеллу. І Мора читав, і Фур’є. Да-а, писали хлопці…А от я сиджу та й думаю: — мєлко вони все ж таки плавали проти нас, га? Пером скільки ти там не пиши утопій, але коли ти не більшовик, коли ти її не пишеш тупором і трактором — дим, копійка їй ціна. А ми от одколемо "утопію", якої ще світ не бачив. А хіба це по-їхньому не утопія? Хіба не хихикали вони й не казали, що ми мрійники й невдалі експериментатори?

Так от ми й одколемо "утопію", А що вже одколемо, так отим немрійникам, що сичали й сичать і хихикають, — від злості жаба й цицьки дасть. Головно — дружно.

Читав я в того самого Кампанелли, Фур’є чи в котрогось іншого про організацію праці й про організацію тих самих фаланг, чи як їх. Наївно як! Тоді ще мабуть не було справжньої класової боротьби імперіалістичного оточення і таких алігаторів, як Америка, Франція і іже єси. Писати сьогодні утопію, надто ж будувати її — куди складніша справа.

А ми її втешимо (не впишемо, а таки втешимо) в історію, ще й раз і назавжди. І навіть оцю Іванівку заб’ємо, як клин, між старим і новим світом.

Я особисто від пустої романтики далекий. Я от кручу свого трактора і орю аж чортам тошно, і я знаю для чого я орю, і, починаючи, заздалегідь знаю, що з того вийде. Так от я знаю, що й з цього вийде (для того, брат, народився, за це й умру). Ти от витріщив очі на ці халупи, на ці купи гною, на злидні — на цю мерзоту доісторичну…

Так от умри сьогодні, а через п’ятдесят років устань (звичайно, ти ідіот будеш, як умреш, бо жити в наш час у стократ цікавіше. Ото ж бо).

(Зробивши паузу, Гриша пильно окинув оком табір, проглядаючи вечірню сутінь і, ніби спокійно креслячи план, вів далі помалу й упевнено):

…Там, де стоять халупи, — цвістиме сад. Великі, багатоповерхові ясні будівлі з центральним опаленням, з водогоном, із спільною їдальнею, словом – удосконалені й устатковані за всіма правилами для колективного життя, заступлять ці рахітичні хатки…

Ти от візьми в думці і тільки перекинь сюди одну з великих сучасних Харківських будівель, як вона є, пересели туди всіх колгоспівців, а це все порозвалюй к бісовій мамі і заскородь — то й що вийде, га? А ті ж будівлі

будуть досконаліші й кращі, і колгоспівці вже будуть не колгоспівці, а комунари, і тут буде не дача, а велике, централізоване (себто об’єднане з кількох теперішніх колгоспів) господарство, організоване за найостаннішими правилами науки й техніки. Машинізоване, електрифіковане, з низкою всіляких підприємств…Комбінат…

На оцім самім місці буде ферма. Гаражі для машин. Палац культури, або принаймні зразковий клуб. На місці традиційних колодок з насінням — сад культури й відпочинку.

Така розкіш, як рояль, клумба чи "фіат" — це буде, звичайна річ, до послуг кожного з комунарів. Це ж у містах є? Є. А чому тут не може бути?

Комунар щодня чиститиме зуби, працюватиме мінімум, братиме у ванній душ і в час відпочинку одягатиметься, як європеєць.

І взагалі побут буде ані на йоту не подібний до сьогоденнішнього. Він лише виросте з нашого сьогодні, з трудових цих героїчних буднів, з ударництва, з урізування наших апетитів, із загального напруження. Без героїзму, без напруження ми так і зостанемось біля розбитого корита.

Це якраз буде той побут, про який до цього часу люди тільки мріяли і то не всі. Ось там фізична й духовна культура матимуть собі розквіт, гармонійно поєднані між собою і водночас пов’язані з виробничими процесами…

Ясла оці заступить дитячий будинок, дитячий сад із зразково поставленим доглядом і вихованням, і Марійка з коровою стане смішною казочкою з смішного минулого…

Ось що я бачу тут і чим ця колгоспівська історія скінчиться, яке майбутнє в цеї Іванівки. Встанеш через 10 років і ти не пізнаєш не тільки Іванівки, не пізнаєш всеї навколишньої місцевості, культурно

переіначеної, заллятої електричним сяйвом, сповненої творчим гудом машин. Е...

Відірвеш тоді мені голову і викинеш свиням, якщо це не буде так, або ще ліпше.

Та це ж уже є, є в багатьох місцях нашої країни, а зародок цього (та ще який зародок!) ти бачиш перед собою внизу. Але це лише початок, тільки початок. Аж тоді, коли в цій норі, в цій старій Іванівці, буде те, що вже є в кращих наших, зразкових комунах (а воно буде!), — аж тоді ми будемо країною реалізованої більшовицької "утопії". Тоді ми з тобою залишимо на хвилину трактор, сядемо на "фіат" і оглянемо в натурі все те, про що я допіру розповів, і хотів би я знати, що ти мені, халера, потім скажеш!

Урвавши несподівано, Гриша закурив і замовк. Все, що оце він говорив, — говорив спокійно, як про звичайну річ, до якої звик, ніби оце він з такої точнісінько комуни прийшов і відповідає на запитання: "Ну розкажи, як там у вас?"

Намовчавшись у волю, Гриша нарешті додав:

— Оце тобі й увесь Кампанелла по-нашому. Хай це буде не через 10, а через 20 років, але заради цього варто і вмерти біля трактора, наганяючи сьогодні три максимуми одразу, і варто змагатись, воювати за дрібниці, урізувати, мобілізувати і, взявши на буксир слабших, іти на приступ за таку справу...

Потім ми матимемо подвоєну тарифну відпустку й компенсацію за все. От.

На цьому, на знак того, що він закінчив і міцно припечатує сказане, Гриша весело хлопнув мене по плечі, ліг горілиць і задимив у синє небо.

……

Дідусь, що весь час мовчав і напружено слухав, здригнув укінці, але так і не сказав нічого. Одвернувся і, насупивши брови, не то всміхаючись, не то журно-журно, дивився, як десь на заході, на варті смеркання догоряли останні промені.

Авжеж. Дивився мабуть у прожите з сумом, а чи в майбутнє з заздрістю.

12.СОНЦЕ НА РЕЙКАХ

Себто, я повертаюся назад.

Легкою ходою, залишивши позаду розбурканий табір, радісно ступаю я по рівному високому насипу, і, силкуючись опанувати вир думок, переглядаю світлини вражень, а попереду весело біжать бліки по рейках.

Ні, то Гришин упевнений голос мерехтить поруч і веде в невідоме, перевірене й математично обраховане прийдешнє. То вже не теорія — то неминучість, ось ті карколомні перспективи, як неминуче досягти мети поїздові, поставленому на рейки.

Я озираюся назад, туди, де в зелені тополь майорить прапор і гудуть нові дроти на стовпах, туди, де крокви над табором. Озираюся раз-по-раз, аж поки не заступає їх марево.

Спека…

По рейках сонячний гуж і на думку спадає, що скоро жнива, — велика кампанія, що нею там зараз живуть, нею заклопотані й до неї готуються. Врожай має бути хороший. Всі про це говорять із задоволенням, — себто значить — новий колосальний крок уперед,

зростання, перемога. Великий перегін, взятий з бою, на шляху до реалізації Гришиного кредо.

——

На цьому дозвольте закінчити. Через рік я знову повернуся сюди; нарису може більше й не напишу, зате з Гришею зустрінуся напевне й з охотою.

А ще з більшою охотою подивлюся на нові зміни, на колишнє село, на колишню стару Іванівку, ну й на родину мого товариша, небіжчика.

P. S.

Розповісти хіба ще наостанку про оту куркулиху, що я її стрів аж під містом на лінії. Не стрів, пак, а догнав. Це ота сама, що сказала:

— "Вони строються".

Ішла вона по шпалах і несла клунки через плече.

Точнісінько так, як ходили торбарі 1920—21 років на початку нашої ери. Клунок назад, клунок наперед і гайда по сіль, по кури, по крашанки, по хліб на село.

Прудка яка. Втікає, чи так таки поспішає кудись.

— Драстуйте, — догнав я нарешті її під бором.

— Драстуйте…

Пішли разом. Помалу-малу розбалакались. Бач, поспішає вона на вокзал. Потім до Харкова. А потім уже на Донбас. Їде назавжди. Кидає ці місця.

— А то чого?

Чоловік, бач, там у неї, її чоловік…А я хто такий буду (дипломатично запитує)?

"Та я здалеку, з Києва сам".

— Ага…(значить чужий, не тутешній і з виду — з панів мабуть. Це їй до серця). Ну так ото ж – чоловік у неї на Донбасі. Ледве встроївся. Розграбили їх, продали, все поодбирали, а тепер ніде голову схилити. Трудилися, робили…Та не крали ж ніде нічого, та як чесні ж, порядні хазяїни — і пішли, і пішли скарги. — Тепер він працює в шахті, а вона їде до нього, кидає зовсім цей край.

Я, звичайно, "співчуваю". Я, бач, киянин, а кияни, усім відомо, — народ делікатний.

— А скільки ж у вас було землі, тіточко? – питаю.

— Та яка ж там земля, як у всіх…

— А до війни? До громадянської себто війни, як почали "грабить".

Тітка мовчить.

І добре робить, що мовчить. Все одно збрехала б, їй, звичайно, й на думку не спадає, що я хоч і киянин, а її добре знаю і йду я якраз з колгоспу, з того самого, що "пощез би він без огню й диму" та "руки б їм покорчило, анциболотам! Строються…Комунію їм, — і що ліквідував її, як

клас. Не спадає їй на думку й те, що я гляди, не згірше за неї знаю, скільки в неї було землі, і скільки працювало наймитів, і які статки-маєтки. Крім того, кров мого товариша ще не засохла, не вицвіла.

— Так строються?

— Строються, добра вони не діждали з того (останнє пошепки, ледве чутно). — І як той бог святий попускає та отаку неправду. Харпаки, злидні, волоцюги — їм тепер право скрізь, а хазяїна, що з діда-прадіда… що йому сам староста шапку скидав колись…Ге, бодай би й була не діждала й бачити, як вони строються. Вони тешуть, а з мого серця, аж наче скіпки летять…Так ви, кажете, з Києва (чи похопилася чи перевіряє). А тут чого?

Я її заспокоюю, вигадавши перше, що спало на думку: потрапляю в тон. Цікаво, до чого вона добалакається?

І вона б таки до чогось добалакалась. Враз пройнялась особливою довірою й пошаною. Спершу попросила перекласти їй клунок на друге плече (от спасибі), а тоді враз почала таємниче, по-змовницькому:

— Так от…

Я вже вуха розвішав (страх, як люблю вивертати людей) і щось мабуть цікаве б почув, тепер вона б уже доказала…Аж тут нагло наші шляхи розійшлись — їй ліворуч, мені — просто.

І не так шляхи розійшлись, як несподівано виринув десь мій знайомий, відомий на весь район комунар:

— А, дружище!

Поки я привітався з комунаром, глядь — тітка була така та й нема. Майнула десь, тільки пил закурів. Он як.

Бувай же здорова, тітко.

Червень 1931 р.